

*БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН ИНСТИТУТ ПО ГЕОФИЗИКА,
ГЕОДЕЗИЯ И ГЕОГРАФИЯ*

*ДЕПАРТАМЕНТ ГЕОГРАФИЯ
СЕКЦИЯ „ИКОНОМИЧЕСКА И СОЦИАЛНА ГЕОГРАФИЯ“*

АЛЕКСАНДРА ЛЮБЕНОВА РАВНАЧКА

**ТЕРИТОРИАЛНИ РАЗЛИЧИЯ В ТЪРСЕНЕТО И
ПРЕДЛАГАНЕТО НА РАБОТНА СИЛА В
БЛАГОЕВГРАДСКА ОБЛАСТ (2001–2011 г.)**

АВТОРЕФЕРАТ

**НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД
ЗА ПОЛУЧАВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И НАУЧНА
СТЕПЕН
„ДОКТОР“**

**ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ
4.4. „НАУКИ ЗА ЗЕМЯТА“
(ИКОНОМИЧЕСКА И СОЦИАЛНА ГЕОГРАФИЯ)**

Научен консултант: доц. д-р Диляна Стефанова

СОФИЯ, 2016

Дисертационният труд е разработен, обсъден и насочен за защита на разширен семинар на департамент „География“ при НАЦИОНАЛЕН ИНСТИТУТ ПО ГЕОФИЗИКА, ГЕОДЕЗИЯ И ГЕОГРАФИЯ при БАН, организиран и проведен със заповед на Директора на НИГГГ – БАН на 14.12.2016 г.

Дисертантът е асистент в Националния институт по геофизика, геодезия и география – БАН, департамент „География“, секция „Икономическа и социална география“, където е разработен дисертационния труд.

Дисертационният труд е с общ обем 222 страници и се състои от увод, пет глави, заключение, литература със 173 заглавия на български и английски език, 10 таблици, 49 фигури (в т.ч. цифрови карти и графики) и 14 приложения. Номерацията на таблиците и фигурите от дисертацията е запазена в настоящия автореферат.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на2017 г. отчаса в зала № 101 на НИГГГ-БАН.

Материалите по защитата са на разположение на интересувашите се лица в стая 105 на НИГГГ-БАН, ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 3 и в интернет н адрес: <http://www.niggg.bas.bg>

А. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на темата

През последните години, ефективното използване на човешките ресурси, състоянието на пазара на труда и неговите елементи са обект на постоянен интерес от страна на управленските държавни структури, бизнеса и науката. В условията на непрекъснати социално-икономически и политически промени в България настъпват съществени изменения във функционирането на пазара на труда. През последните петнадесет години все по-важен от научноизследователска и от управленска гледна точка е въпросът за постигане на такова съотношение между търсенето и предлагането на работна сила, което да отговаря на постигането на три основни цели: удовлетворяване на потребностите на бизнеса и на основните социални дейности от кадри с необходимите професионални и технически умения; решаване на социалните проблеми; доказване на необходимостта от реструктуриране на средното, професионалното и висшето образование с цел подготовка на специалисти и кадри с качества, удовлетворяващи нуждите на обществото. Това изисква по-задълбочено и по-разширено научно изследване на пазара на труда, в това число и от географска гледна точка. Изследванията на по-ниско териториално ниво (област/ община) дават възможност да се разкрият особеностите в търсенето и предлагането на работна сила, техните взаимоотношения и детерминиращите ги фактори. Тези особености трябва да бъдат по-задълбочено отчитани при разработването на стратегическите и планови документи, основните инструменти за намаляване на регионалните и вътрешнообластните различия и за регулиране на пазара на труда. Актуалността на темата се обуславя и от малкия брой регионални изследвания в страната върху тези проблеми. Това ни мотивира да извършим моделно научно изследване на примера на Благоевградска област. След 1990 г. в областта, както и в цялата страна, протичат процеси на трансформации, които водят до значителни изменения в специализацията на стопанството. Всичките тези промени водят до редица проблеми в търсенето и предлагането на работна сила, което налага необходимост от детайлен анализ както на тяхното на състояние и взаимовръзка, така и на обуславящите ги фактори, активната политика на пазара на труда, и на стратегическите, и планови документи на областно и общинско ниво.

2. Обект и предмет на изследването

Обект на изследване в дисертационния труд е работната сила в Благоевградска област.

Предмет на настоящото изследване са териториалните проявления на измененията в търсенето и предлагането на работна сила в Благоевградска област и на обуславящите ги фактори за периода 2001-2011 г.

3. Цел и задачи на изследването

Целта на дисертационния труд е да се установяват териториалните диспропорции в търсенето и предлагането на работна сила в Благоевградска област през периода 2001-2011 г. За реализиране на тази цел са поставени следните задачи:

1. Изясняване на теоретико-методическите основи на търсенето и предлагането на работна сила;
2. Идентифициране, анализ и оценка на условията и факторите, с най-голямо влияние върху формирането и изменението на работната сила, и териториалните различия в търсенето и предлагането ѝ на пазара на труда в Благоевградска област;
3. Изследване и анализ на състоянието и измененията на търсенето и предлагането на работна сила в Благоевградска област;
4. Установяване и анализ на вътрешнообластните различия и тенденции в търсенето и предлагането на работна сила на пазара на труда в Благоевградска област;
5. Разкриване и анализ на взаимовръзките между търсенето и предлагането на работна сила на пазара на труда в Благоевградска област.

4. Използвани методи в изследването

За постигането на основната цел и за реализирането на поставените задачи в настоящето изследване са използвани географският, системният и хронологичният подход. Прилагат се също така и няколко научноизследователски метода: сравнителен, географски анализ, математико-статистически, класификацията, картографския и графичния метод.

5. Уточняващи параметри на изследването

- *Териториален обхват*
- Териториалният обхват на изследването обхваща административно териториалната единица Благоевградска област и включващите се в нея четиринадесет общини.

➤ *Времеви обхват*

Изследването, анализът, изведените закономерности, направените заключения и препоръки в дисертацията са за периода 2001-2011 г. Това е период на значителни промени в демографската, образователната, регионалната и активната политика на пазара на труда, проблеми в търсенето и предлагането на работна сила, и на задълбочаване на пространствените различия във функционирането на пазара на труда. За да се проследят промените и географските особености в търсенето и предлагането на пазара на труда, както и да се анализират измененията в обуславящите ги фактори, времеви период е разделен на два времеви подпериода:

- Първи подпериод 2001-2008 г., обхващат години на стабилизиране на бизнес климата и подобряване състоянието на пазара на труда;
- Втори подпериод 2009-2011 г., години на финансова криза. Търсенето и предлагането на работна сила са изправени редица трудности и проблеми.

Информационна осигуреност на изследването включва голям набор теоретични източници и емпирична информация.

Ограничения на изследването:

При разработването на настоящото изследване се срещнаха трудности, които водят до отчитането на редица особености и възприемането на времеви и териториални ограничения. Те са свързани с несравнимост на информационната база данни, в резултат на: промяна във времеви обхват на наблюдаваните показатели от Националния статистически институт; различия в наблюденията за работната сила, заетите и безработните лица от Текущото наблюдение на работната сила, Официалните преброявания на населението и жилищния фонд през 2001 и 2011 г. и „ДРСЗ - Благоевград“; затруднения в достъпа до информация на ниски териториални нива. Това налага използването на няколко различаващи се по своята методика източници на информация. За установяването на вътрешнообластните различия в търсенето и предлагането на работната сила в Благоевградска област е използвана информация от последните две официални преброявания на населението и жилищния фонд за текущо икономически активно население и „ДРСЗ Благоевград“ за регистрирани безработни лица.

6. Аprobации

Дисертационният труд е обсъден и насочена за защита от разширен семинар на департамент „География“ на НИГГГ БАН, проведен на 14.12.2016 г.

По темата на дисертацията са публикувани две статии в национално и международно научно списание.

Б. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

УВОД

Глава 1. Теоретико-методически основи на търсенето и предлагането на работна сила на пазара на труда

1.1. Концепции и теории за пазара на труда, за търсенето и предлагането на работна сила на пазара на труда

1.2. Основни понятия и категории на пазара на труда

1.3. Подходи и методи на изследване

Глава 2. Условия и фактори за формирането и изменението на работната сила и териториалните различия в търсенето и предлагането на пазара на труда в Благоевградска област

2.1. Географско положение

2.2. Природни условия и ресурси

2.3. Демографска среда

2.4. Икономическа среда

2.5. Образование и образователна инфраструктура

2.6. Законодателна и институционална рамка на пазара на труда

2.7. Политики за насърчаване търсенето и предлагането на работна сила в Благоевградска област

Глава 3. Търсене и предлагане на работна сила на пазара на труда в Благоевградска област

3.1. Работната сила в Благоевградска област – състояние, изменение и общи тенденции

3.2. Търсене на работна сила в Благоевградска област – състояние, особености и тенденции

3.3. Предлагане на работна сила в Благоевградска област – състояние, особености и тенденции

Глава 4. Вътрешнообластни различия в търсенето и предлагането на работна сила в Благоевградска област

4.1. Изменения в броя на работната сила по общини

4.2. Вътрешнообластни различия в търсенето на пазара на труда

4.2.1. Състояние и тенденции във вътрешнообластните различия в търсенето на пазара на труда

4.2.2. Демографски, професионално-квалификационни и икономически характеристики на предлагането на пазара на труда и тяхната промяна във времето по общини

4.3. Вътрешнообластни различия в предлагането на пазара на труда

4.3.1. Състояние и тенденции във вътрешнообластните различия в предлагането на пазара на труда

4.3.2. Демографски, професионално-квалификационни и икономически характеристики на предлагането на пазара на труда и тяхната промяна във времето по общини

4.3.3. Състояние и тенденции в дълготрайното предлагане на пазара на труда по общини

Глава 5. Взаимовръзки между търсенето и предлагането на работна сила на пазара на труда в Благоевградска област

5.1. Анализ и оценка на взаимовръзките между търсенето и предлагането на работна сила на пазара на труда в Благоевградска област

5.2. Структурен дисбаланс между търсенето и предлагането на пазара на труда в Благоевградска област

5.3. Възможности за преодоляване на дисбаланса между търсенето и предлагането на работна сила на пазара на труда в Благоевградска област

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ЛИТЕРАТУРА

СПИСЪК НА ФИГУРИТЕ

СПИСЪК НА ТАБЛИЦИТЕ

СПИСЪК НА ПРИЛОЖЕНИЯТА

ПРИЛОЖЕНИЯ

УВОД

В увода е аргументирана необходимостта от научно изследване върху пространствените различия в търсенето и предлагането на работна сила в Благоевградска област. Определени са обекта, предмета и целта на разработката. Формулирани са основните задачи, чрез които се постига заложената цел. Детерминирани са уточняващите параметри на изследването.

Глава 1. Теоретико–методически основи на търсенето и предлагането на работна сила на пазара на труда

В тази глава на дисертационния труд са разгледани и анализирани основните теории, концепции, изследвания и виждания на отделни автори за пазара на труда и неговите елементи от различни аспекти - икономически, социални, демографски и иконом-географски, които са доразвити в контекста на настоящето изследване. Изяснен е използваният понятиен апарат. Представени са използваните подходи и методи в научната разработка.

1.1. Концепции и теории за пазара на труда, за търсенето и предлагането на работна сила на пазара на труда

Икономическите концепции за пазара на труда, неговите елементи и характеристики представляват основа за изследванията на тази проблематика във всички области на научното поле. Представени и анализирани са теорията на Адам Смит, класическата и неокласическата концепция, идеите на Reynolds (1987) и Hamermesh (1976) за функционирането на пазара на труда, *концепциите за двойствения пазар на труда и за търсенето, и предлагането (разработена на основата на теорията на Холт за потоците и резервите)*. Основавайки се на нея, Дулевски (1992) възприема схващането, че търсенето и предлагането са две равноправни подсистеми на пазара на труда, състоящи се от по-малки подсистеми.

В икономическата наука изследванията и научните разработки върху пазара на труда са насочени основно към изследване на проблемите на национално равнище и не разкриват детайлно характерните черти на търсенето и предлагането на работна сила на по-ниско териториално ниво.

В края на XX век и в началото на XXI век, с промяната на икономическите условия, изследванията за пазара на труда придобиват интердисциплинарен характер.

От една страна в условия на глобализация, интеграция и съпътстващи проблеми при функционирането на пазара на труда, а от друга застаряването на населението, мобилността на работната сила и социалните последици от безработицата налагат изясняване на търсенето и предлагането на работна сила от демографски, социологически, институционален и иконом-географски аспект.

Институционалната концепция за пазара на труда разглежда взаимоотношенията между търсенето и предлагането на работна сила и тяхното регулиране.

През последните десетилетия търсенето и предлагането на работна сила се разглеждат от гледна точка и на *концепцията за повишаване качеството на човешкия капитал*, в т.ч. на работната сила.

Търсенето и предлагането на работна сила се характеризират със значителни различия в тяхното проявление и зависят от конкретните социално-икономически условия и природния потенциал на дадена териториална единица. Това налага необходимост от използването на набор от подходи и методи за разработването на дисертационния труд, чрез който търсенето и предлагането на пазара на труда да се изследват във взаимовръзка с вътрешнообластните различия в икономическите, демографските и социалните процеси (образователната система и инфраструктура).

1.2. Основни понятия и категории на дисертационния труд

В този раздел на дисертационния труд са представени и интерпретирани определения за термините „Работна сила“, „Пазар на труда“, „Търсене на работна сила“, „Предлагане на работна сила“, „Заетост“ и „Безработица“, от голям брой специалисти от различни научни сфери. Установихме, че в научна литература няма еднозначна дефиниция на използваните термини и в тази връзка тук са представени възприети значения на понятията, според които те са използвани в дисертационния труд.

В настоящето изследване *търсенето на работна сила* се разглежда като процес на пазара на труда, характеризиращ от една страна измененията в броя, динамиката и съпътстващите характеристики на обявените свободни работни места в бюрата по труда, а от друга – промените в броя и особеностите на заетите лица в икономиката. Това се базира на идеята за динамичното развитие на заетостта и определящото ѝ влияние върху създаването на нови работни места (Ганев, 2012). *Предлагане на работна сила* е равнопоставен процес на пазара на труда и отразява измененията в броя и социално-демографския статус на регистрираните безработни лица за определен период от време и за дадена териториална единица.

1.3. Подходи и методи на изследване

В настоящата дисертация е използван набор от общонаучни и частни подходи и методи на изследване (географски, системен и хронологичен подход, сравнителен, географски анализ, математико-статистически методи, картографски и графични методи) за разкриване на пространствените разлики в търсенето и предлагането на пазара на труда в Благоевградска област.

Чрез използването на математико-статистическите методи (метода на баловата оценка, регресионния анализ) и класификацията се постига по-задълбочено изследване на особености в търсенето и предлагането на работна сила и измененията в образователните, професионалните и икономическите и им характеристики. Регресионният анализ се използва за разкриване на взаимовръзката между двата изследвани процеса. В настоящото изследване се прилагат комбинации от аналитични показатели за различни цели. Пространственото изобразяване на вътрешнообластните различия в изследваните процеси е направено чрез графики, таблици и картосхеми. Картосхемите са създадени с ArcGIS (ESRI) - ArcGis 10.3 и ArcCatalog 10.3.

Глава 2. Условия и фактори за формирането и изменението на работната сила и териториалните различия в търсенето и предлагането на пазара на труда в Благоевградска област

В тази глава на дисертационния труд са идентифицирани и анализирани основните фактори с пряко и косвено влияние върху формирането на работната сила и териториалните различия в търсенето и предлагането на пазара на труда в Благоевградска област. Част от тях влияят върху търсенето на работна сила, друга – върху предлагането, а трети и върху двата процеса. Предложени са различни класификации на изследваните териториални единици на основата на конкретни признаци, които биха улеснили местните власти при вземането на управленчески решения за разрешаването на демографските, социално-икономическите проблеми и за ограничаване на вътрешнообластните различия на пазара на труда.

2.1. Географско положение

Отделено е внимание на кръстопътното географско положение на Благоевградска област, като фактор за функционирането на пазара на труда, чрез създаване на условия за международно сътрудничество и благоприятно социално-икономическо развитие. Близостта ѝ до София-столица, минаването на важни международни пътища и изградените четири гранични контролно-пропускателни пункта, заедно с доизграждането на автомагистрала „Струма“ са предпоставка за привличането на повече инвестиции и нарастване на търсенето на работна сила в областта.

2. 2. Природни условия и ресурси

Разгледани са природните условия и ресурси на Благоевградска област, които оказват влияние върху търсенето на пазара на труда и предопределят различията в териториално им проявление. Въздействието им от една страна се свежда до осигуряване на необходимите ресурси за развитието на различни стопански дейности (Михайлов, 2008), а от там се отразява и на отраслово-териториалната структура на икономиката и заетостта. От друга страна – затрудняват и ограничават развитието на някои производства и дейности.

2.3. Демографска среда

На основата на анализа на измененията в демографските процеси се установи се, че неблагоприятните тенденции на намаляване на броя на населението и влошаване на възрастовата му структура, характерни за страната през разглеждания период, се отчитат и в Благоевградска област, но с много по-нисък интензитет. Това на този етап, заедно с нарастващия брой население в трудоспособна възраст не оказва съществено влияние върху работната сила и нейното предлагане на пазара на труда в областта. Но не така стоят нещата за в бъдеще.

Проследени са тенденциите в раждаемостта, смъртността, естествения и механичния прираст на населението в областта като цяло и по общини, въз основа на които смятаме, че негативните изменения в стойностите им ще продължат за в бъдеще.

В резултат на извършено класифициране на общините на основата на средногодишното равнище на раждаемост за областта (9,9 ‰) се стигна до заключението, че единствено Гърмен, Белица и Благоевград могат да се разглеждат в перспектива като общини с по-големи възможности за формиране на работна сила. Чрез използването на схемата на Джон Уеб (1993) се установява, че при шест от териториални единици (Банско, Кресна, Разлог, Сандански, Струмяни и Якоруда) намалението на населението се дължи на отрицателните стойности на естествения и механичния прираст, с превес на естествения, което в бъдеще ще окаже съществено влияние върху формирането на работната сила.

По отношение основните демографски и социално-икономически структури на населението в областта се идентифицират редица особености, които оказват влияние върху количествените и качествените характеристики на работната сила, върху нейното търсене и предлагане в областта като цяло и отделните общини.

Половата структура на населението влияе индиректно върху функционирането на пазара на труда. „Съчетана с икономическия профил на областта и общините, тя предопределя търсенето и предлагането на работната сила.[...] (Равначка, 2014: 420). През целия период на изследване не се наблюдават съществени диспропорции в половата структура на населението. Преобладава дялът на жените (51,0 %) във всички общини, с изключение на Кресна, Хаджидимово и Симитли.

Разпределението на населението по *етническа принадлежност* е разгледано като фактор, предопределящ териториалните различия във формирането на броя, демографските и социални характеристики на работната сила, а от там и върху особеностите в търсенето и предлагането на пазара на труда. Общините с най-голям дял на населението самоопределило се като турци (Якоруда, Белица, Гоце Делчев над 21,0 %) и роми (Гърмен, Петрич, Разлог и Якоруда) се отличават с висок дял на нискообразовано и неграмотно население, което води до по-високо предлагане на работната сила в тях.

Измененията във възрастовата структура на населението са определящи за промените в броя на работна сила и нейната реализация на пазара на труда. През периода 2001–2011 г. е налице влошаване на възрастовата структура на населението, свързано с намаляване на броя и дела на лицата под 14 г. възраст и нарастване на населението над 64 г.

Пространствените различия във възрастовата структура на населението показват нарастване на броя на общините с влошена възрастова структура, в които населението в активна възраст е с незначителен дял и не влияе върху функционирането на пазара на труда. Застаряването на населението е много силно изразено в общините Кресна, Струмяни, Благоевград, Сандански и Банско, в които дела на лицата до 14 год. възраст е под средния за областта (14%)¹. С по-големи възможности за формиране на трудов ресурс през следващите години се очертават Гърмен, Белица, Сатовча и Гоце Делчев. Тези четири общини се отличават с по-висок дял на населението на възраст от 0 до 14 г. (над 15,7 %) в сравнение със средния за областта и страната (13,2 %).

Разгледана е и *образователната структура на населението на 7 и повече години* като фактор за формирането на качествена работна сила.

Вътрешнообластни различия в образователната структура на населението предопределят разликите в образователните характеристики на работната сила

¹ Данните са за 2011 г.

между отделните общини. С оглед разкриването на потенциала на общините за формиране на високообразована работната сила, в настоящото изследване е направена класификация на общините в три групи на основата на относителния дял на населението със средно и висше образование спрямо средните стойности за областта (с нисък потенциал за формиране на високообразована работна сила, ограничен потенциал и висок потенциал за формиране на високообразована работна сила). Направената класификация показва, че голяма част от изследваните общини се характеризират с ниско образователно равнище на населението, което е показател за неефективността на прилаганата национална образователна и демографска политика.

2.4. Икономическа среда

Разгледана е икономическата ситуация в областта като цяло и отделните общини, и влиянието ѝ върху търсенето и предлагането на пазара на труда.

През 2001-2011 г. в икономическото развитие на областта се наблюдават противоположни тенденции на изменение, които дават основание разглежданият период да се раздели на два подпериода на развитие в стопанството и във функционирането на пазара на труда.

Първият подпериод (2001-2008 г.), при който вследствие преструктурирането на икономиката, отпусканите ежегодно финансови средства по ОП, пълноправното членство в ЕС се отчитат положителни тенденции в динамиката на икономическите (включително и тези, характеризиращи търсенето и предлагането на пазара на труда) и финансовите показатели в областта и общините.

През вторият подпериод (2009-2011 г.) под влиянието на външните фактори за страната се наблюдават негативни изменения в социално-икономическото развитие на областта, в резултат на което броя на обявените работни места, заетите лица намалява, а този на безработни нараства.

Влиянието на икономическата конюнктура върху пазара на труда е изразено чрез измененията в Брутният вътрешен продукт, Преките чуждестранни инвестиции и Брутната добавена стойност.

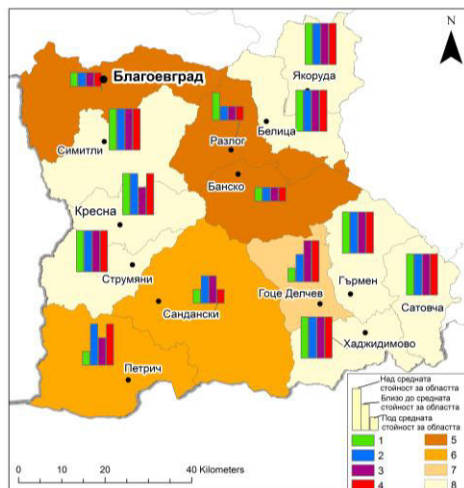
Проследено е влиянието на икономическият растеж, измерен чрез Брутният вътрешен продукт върху функционирането на пазара на труда (по Цанов, 2008). Резултатите от този анализа показват, че високият ръст на Брутният вътрешен продукт не винаги генерира заетост.

Въпреки увеличаването на разходите за придобиване на дълготрайно материални активи в предприятията на областта през изследвания период,

пазарът на труда се намира в неблагоприятна ситуация. По-голяма част от инвестициите в областта са с гръцки и немски произход, и са насочени към дейности с ниска добавена стойност, което влияе неблагоприятно върху качеството на работните места.

В Благоевградска област са развити голям брой разнообразни икономически дейности от трите сектора на стопанството, които в периода на изследване са променяли своята значимост. Това обуславя преразпределението на заетите и новорегистрираните безработни лица на пазара на труда от вторичния към третичния сектор. С най-голям дял в секторната структура на Брутна добавена стойност създавана в областта е третичният сектор, което определя и високата заетост в него. През 2011 г. сектор „Услуги“ формира 52 % от добавената стойност на икономиката в областта и 48 % от търсенето на пазара на труда. През 2011 г. сектор „Индустрия“ създава 36,5% от общата Брутна добавена стойност, като през първия подпериод относителния дял нараства за сметка на този от сектор „Услуги“. През целия период на изследване с най-малък дял в съвкупната Брутна добавена стойност е първичният сектор.

Всяка една от изследваните общини се характеризира със своите водещи икономически дейности, които в съчетание с географския фактор, обуславят формирането на вътрешнообластните различия в търсенето и предлагането на работна сила. За разкриването им е използван метода на баловата оценка, чрез който по четири подбрани икономически показателя за периода 2008-2010 г., общините в областта са групирани в 4 типа (*с най-благоприятна икономическа среда, благоприятна икономическа среда, преходна и неблагоприятна икономическа среда*) (фиг. 18). Въз основа на типизирането се установява, че осем (Струмяни, Симитли, Кресна, Белица, Сатовча, Хаджидимово, Гърмен и Якоруда) от изследваните 14 общини попадат в *четвърта група (териториални единици с неблагоприятна икономическа среда)*, което ограничава възможностите за трудова реализация на населението в тях. В тази връзка смятаме, че перспективите за подобряване на икономическите условия в тях са свързани с: повишаване ефективността на прилаганата регионална политика за сближаването център-периферия; развитие на малък и среден бизнес, чрез ефективно използване на природния и човешкия потенциал; развитие на интензивно и биологично земеделие като алтернатива на традиционното; приоритетно развитие на пешеходния, културния, познавателния и екологичния туризъм.

Фиг. 18. Разпределение на общините в Благоевградска област според степента на икономическо развитие: 1 - брой предприятия на 1000 д.; 2 - произведена продукция на 1000 д.; 3 - нетни приходи от продажба; 4 – печалба; 5 - първи тип - *общини с най-благоприятна икономическа среда*; 6. втори тип - *общини с благоприятна икономическа среда*; 7 - трети тип - *преходна*; 8 - четвърти тип - *общини с неблагоприятна икономическа среда*.

Източник: www.nsi.bg, 2012; СП Благоевград - 2008-2010г.

2.5. Образование и образователна инфраструктура

Разгледани са особеностите и териториалните различия в образователната инфраструктура на областта, като важни фактори за образователните и професионално-квалификационни характеристики на търсенето и предлагането на пазара на труда, и за баланса между тях. През 2001-2011 г. в образователната инфраструктура на областта са извършени редица реформи, чиято основна цел е свързана с повишаване квалификацията на работна сила, оптимизиране на образователната система и подобряване на съответствието между търсенето и предлагането на работна сила. През периода на изследване в областта се наблюдава тенденция на намаляване броят на учебните институции и учащите се, която продължава и след 2011 г (Ravnachka, 2014).

В рамките на настоящото изследване се акцентира върху анализа на особеностите и пространствената организация на системата на професионалното образование и обучение в Благоевградска област, без да се

подценява значението на общото и висшето образование. Специализацията на професионалните училища до голяма степен трябва да отразява търсенето и предлагането на труд. Професиите и съответните специалности, които предлагат училищата в областта са подбрани от "Списък на професиите за професионално образование и обучение" на МОН и в съответствие с икономическия профил на областта и отделните общини, но въпреки това се наблюдава разминаване с нуждите на пазара на труда.

Въз основа на направеният анализ на професионалните гимназии, техния профил и специалностите, по които се обучават учениците са направени някои препоръки, с оглед намаляване несъответствието на професионалното образование с нуждите на работодателите в областта.

2.6. Законодателна и институционална рамка на пазара на труда

Тук са разгледани разработените стратегически и планови документи с отношение към заетостта, безработицата, търсенето и предлагането на работната сила и институционалната рамка на пазара на труда в страната и Благоевградска област.

2.7. Политики за насърчаване търсенето и предлагането на работна сила в Благоевградска област

През периода на изследване на пазара на труда се реализират редица програми и мерки на МТСП, насочени в следните 5 направления²: „Обучение”, „Насърчаване на заетостта”, „Субсидирана заетост и рехабилитация”, „Пряко създаване на заетост” и „Инициативи за подпомагане на предприемачеството” (Симеонова-Ганева и екип, 2014). Динамичните процеси в икономическата среда и състоянието на трудовия пазар в областта обуславят и промяната в тяхната значимост през годините. Но всичките те са насочени към целевите групи на пазара на труда и стимулиране на предприемачеството чрез разкриването на нови работни места. За съжаление, голяма част от прилаганите програми на пазара на труда в областта имат краткосрочен ефект по отношение създаването на устойчива заетост на реалния пазар на труда. Друг недостатък, който може да се посочи е липсата на информация за какъв период от време включените лица в програмите са запазили работните си места.

² Определени по проект BG051PO001–6.1.11 „Извършване на оценка на ефекта на активните политики на пазара на труда, финансирани със средства от ДБ по ОП РЧР Класификацията на направленията е съгласно методологията на Евростат за отчитане на интервенциите на активната политика на пазара на труда в ЕС”.

Глава 3. Търсене и предлагане на работна сила на пазара на труда в Благоевградска област

В тази глава са проследени особеностите в броя и характеристиките на работната сила, търсенето и предлагането ѝ на пазара на труда в Благоевградска област като цяло. Акцентът в тази глава е да се определи мястото, което областта заема по избрани показатели сред останалите териториални единици от NUTS 3 и страната.

3.1. Работната сила в Благоевградска област – състояние, изменение и общи тенденции

През 2011 г. броят на работната сила в Благоевградска област възлиза на 160,5 хил. души, с което заема пето място в страната. Характерна особеност в динамиката на работната сила в областта е нарастването на абсолютния ѝ брой. Между началото и края на периода тя нараства с 9,9 %. Изследването показва, че работната сила нараства устойчиво до 2008 г. с темп на прираст 1,8% спрямо 2001 г. Това се дължи както на положителния ефект от развитието на областната икономика, разкриването на нови работни места в секторите „Индустрия“ и „Услуги“, така и на прилаганата от държавата политика за субсидирана заетост, отпадането на голям брой лица от регистрация в бюрата по труда и други. В сравнение с останалите области, през 2001-2008 г. изследваната териториална единица заема пето място по брой заети и четвърто място по безработни лица в страната.

През вторият подпериод в областта е отчетен отрицателен средногодишен темп на прираст на работната сила (-0,8 %), включително и на заетите лица (-0,2 %), но със стойности много по-ниски от тези за страната (съответно -2,1% и -2,5 %). В сравнение с първия подпериод, през втория съкращаването на заетите лица в частния сектор е много по-голямо, отколкото това на заетите лица в публичния сектор (образование и държавно управление), което се дължи до голяма степен на негативно влияние на икономическата криза върху преработващата промишленост и строителството. Тенденцията на намаление на работната сила в областта продължава и след периода на изследване.

Социално-демографски характеристики на работната сила

Благоевградска област се отличава с по-благоприятна възрастова структура на работната сила в сравнение с тази за страната и редица териториални единици от същия ранг, независимо от нарастващия брой и дял на заетите и безработни лица в по-големите възрастови групи. Един от най-

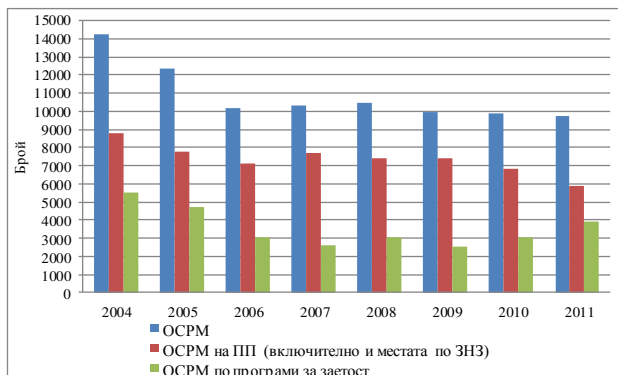
важните проблеми при функционирането на пазара на труда в областта е все още ниското образователно равнище на работната сила, което оказва негативно влияние върху продължителността ѝ на престой на пазара на труда и върху качеството на създаваните работни места. Направените детайлни анализи, позволяват да се направи заключението, че през 2001-2011 г. Благоевградска област притежава достатъчен капацитет от работна сила брой, възраст и образование. От това следва, че са налице всички социално-демографски условия за балансирано функциониране на пазара на труда. Но ситуацията е различна. Наблюдава се несъответствие между търсенето и предлагането на работна сила, което се дължи на различни причини.

3.2. Търсене на работна сила в Благоевградска област състояние, особености и тенденции

Представени са резултатите от изследването върху броя, характеристиките и измененията *на обявените свободни работни места и заетите лица*, чрез които се изследва търсенето на пазара на труда.

Динамика в търсенето на работна сила на пазара на труда

В периода 2004-2011 г. в областта е налице тенденция на намаляване на обявените свободни работни места, което води до спад в търсенето на пазара на труда. През 2011 г. броят им намалява с 32 % спрямо 2004 г., което се дължи на различни икономически, финансови и политически причини (фиг. 25). Независимо от неблагоприятните тенденции, областта се нарежда на четвърто място след София-столица, Пловдив и Варна по брой обявени свободни работни места на пазара на труда, като се характеризира и с по-ниско намаление спрямо средното за страната (45 %). Единствено през периода 2006-2008 г. се наблюдава известно увеличаване на търсенето на работна сила. През кризисния подпериод, броят на работните места в областта отново намалява (фиг. 25). По отношение структурата на заявените работни места се забелязва, че 60% от тях са на първичния пазар, 32,1 % по програмите за заетост и 7,9 % по мерки от Закона за насърчаване на заетостта (фиг. 25).

Фиг. 25. Динамика в броя на обявените свободни работни места през периода 2004-2011 г.

Източник: „ДРС3-Благоевград“, 2013

Трябва се да се отбележи, че след 2009 г. се наблюдава ситуация, при която е налице увеличаване броят на обявените работни места по програмите, при намаляване на тези от реалния сектор. Икономическата несигурност и слабото предприемачество са едни от причините за намаляване на броя на обявените свободни работни места на първичния пазар. В тази връзка смятаме, че тези изменения в перспектива ще затруднят търсенето на пазара на труда, тъй като голяма част от тези работни места са временни, нискоквалифицирани и не гарантират постоянна заетост. Увеличаването им е мярка на държавата за компенсиране на последиците от финансовата криза и е показател за съществуването на редица проблеми в икономическата среда и във функционирането на пазара на труда в областта.

Професионално-квалификационни и икономически характеристики на търсенето на пазара на труда и тяхната промяна във времето

Професионално-квалификационните особености на търсенето на работна сила в областта са пряка последица от извършваните социално-икономически промени след 1989 г. в областта и страната, от отрасловата структура на областната икономика, от националната и чуждестранна инвестиционната активност, географското положение и други фактори.

Пазарът на труда в Благоевградска област се характеризира със следните особености и проблеми в търсенето на работна сила:

1. С най-голям дял в структурата на търсенето на пазара на труда са обявените работни места от първичния сектор (с трайна тенденция на намаление) при нарастване на дела на местата по програмите за заетост;

2. Важен проблем на пазара на труда в областта е високото търсенето на работна сила без квалификация и специалност;

3. Търсенето на работни места за лица със специалност заема най-нисък дял в структурата на общото търсене, като през анализирания период са налице негативни изменения;

4. По отношение икономическите характеристики на търсенето на пазара на труда се установява, че с най-голям дял в общото търсене е сектор „Услуги“, следван от сектор „Индустрия“ и „Селско, горско и рибно стопанство“. Приблизително половината от обявените работни места на пазара на труда са от третичния сектор, като в него са ангажирани 38 % от общия брой заетите лица. В същото време се отчита голямо нарастване на заетите лица в първичния сектор (с 138 % между началото и края на периода). Обяснение на този факт, може да се търси от една страна в различията в методиките на наблюдение през отделните години, а от друга – във високия брой на самонаетите лица в сектора (включително неплатените семейни работници и селскостопански производители в областта).

5. Пазарът на труда в областта се отличава с по-нисък дял на заетите лица в сектор „Услуги“ и по-висок в „Индустрия“ и „Селско, горското и рибно стопанство“ в сравнение с тези за страната. По нарастване на броя на заетите лица в първичния сектор областта заема второ място в страната.

3.3. Предлагане на работна сила в Благоевградска област – състояние, особености и тенденции

В тази глава са показани особеностите в броя, социално-демографските и икономическите характеристики на регистрираните безработни лица и промяната им във времето на областно ниво.

Динамика в предлагането на работна сила на пазара на труда

През изследваният период пазара на труда в областта се характеризира с голяма динамика в броя на регистрираните безработни лица. През 2011 г. те намаляват с 23 % спрямо 2001 г., стойност по-ниска от средната за страната (54%). Във връзка с икономическия растеж на областта, прилаганите мерки и програми на активната политика на пазара на труда и емиграцията, през първия подпериод на развитие е отчетен най-голям спад в предлагането на работна

сила. Броят на регистрираните безработни лица намалява с 50,6 %. След 2008 г., вследствие влошаването на бизнес климата, броя на регистрираните лица на пазара на труда нараства (15,8 %), но с по-ниски стойности в сравнение със средните за страната (18,4 %). Това до голяма степен е продиктувано от повишаването на миграционната подвижност на населението, отпадането от регистрация в бюрата по труда, сезонната заетост и по-слабото влияние на кризата върху структурно определящите дейности на областната икономика. През 2011 г. броят на регистрираните безработни лица възлиза на 18 397 д. или 5,5 % от тези в страната, с което се нарежда на трето място сред останалите административно териториални единици от NUTS 3 (след София-столица и Пловдив).

Демографски и социално-икономически характеристики на предлагането на пазара на труда и тяхната промяна във времето

Проследени и анализирани са особеностите в предлагането на работна сила в областта, разкрити са приликите и разликите с предлагането в страната, въз основа на които са направени следните изводи:

1. Основен проблем на предлагането на пазара на труда в областта е високият брой и дял на регистрираните лица до 29 и над 50 годишна възраст;

2. Пазарът на труда се характеризира с високото предлагане сред регистрираните безработните лица с основно и по-ниско образование, и без специалност. Това се дължи на все още ниското образователно равнище на работната сила, слабото ѝ участие в организирани курсове за повишаване на квалификацията и от доминиращото развитие на нискотехнологични производства;

3. Предлагането на работна сила по икономически сектори и икономически дейности се предопределя в голяма степен от динамиката на новорегистрираните безработни лица, освободени от трите сектора на икономиката. С най-голям дял на пазара на труда са лицата освободени от сектор „Услуги”, следван от този от сектор „Индустрия”. Наблюдаваните промени, които настъпват в предлагането на работна сила по икономически дейности през 2011 г. спрямо 2005 г., са свързани с намаляване на относителния дял на лицата, освободени от преработващата и добивната промишленост, търговията, ремонта на автомобили и мотоциклети, като в същото време се увеличава дела на съкратените лица от строителството, транспорта, държавното управление, хотелиерството и ресторантьорството;

4. В сравнителен аспект, пазарът на труда в областта се отличава с по-ниско предлагане сред лицата с основно и висше образование и по-високо сред тези със средно образование спрямо това за страната. Броят на новорегистрираните лица освободени от сектор „Услуги ” е по-нисък, а този сектор „Индустрия” по-висок, в сравнение структурата на предлагането на пазара на труда в страната.

Състояние и тенденции в дълготрайното предлагане на пазара на труда

Различията в образователния и квалификационен статус на регистрираните лица предопределят продължителността им на престой на пазара на труда.

През целия период на изследване Благоевград област се характеризира с по-нисък дял на продължително безработните лица в сравнение със средния за страната.

Въз основа на анализа на динамиката на броя на продължително безработните лица се установява, че и при тази група лица отново се разграничават противоречиви тенденции през двата подпериода. В годините на икономическа стабилизация е налице спад в предлагането на тази група безработни лица. След 2008 г. тенденцията се променя и в края на периода броят на продължително регистрираните лица нараства с 66 % спрямо 2009 г., независимо от прилаганите програми на национално ниво. В тази връзка смятаме, че е необходима промяна в АППТ, част от която да е насочена към формирането на диференцирани мерки, които да бъдат в съответствие с регионалните и локалните фактори, детерминиращи проблема и същевременно улесняващи връщането на пазара на труда и устройването на работа на тази група лица.

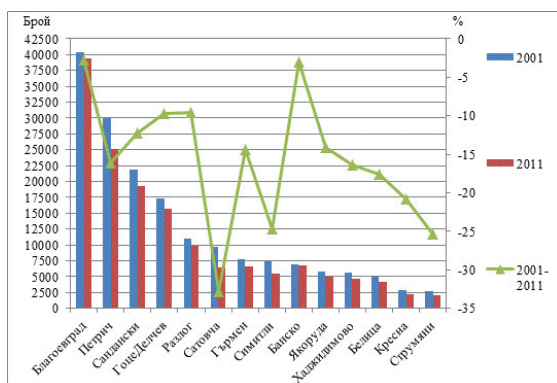
Глава 4. Вътрешнообластни различия в търсенето и предлагането на работна сила в Благоевградска област

В тази глава са разкрити характерните особености в броя, демографските, социалните и професионално-квалификационните характеристики на работната сила, търсенето и предлагането ѝ на пазара на труда по общини.

4.1. Изменения в броя на работната сила по общини

Съвременното пространствено разпределение на работната сила в Благоевградска област, е сходно с това преди извършените политически и

икономически промени в страната (преди 1990 г.). Анализът на пространствените различия показва наличието на правопрпорционалната зависимост от една страна между броя на населението и работната сила в дадена териториална единица, а от друга между степента на социално-икономическо развитие и работната сила. Тази зависимост най-ясно се вижда при ранжирането на общините по брой икономически активно население за 2011 г., при което се установява, че в четирите най-многолюдни и икономически развити общини в областта (Благоевград, Петрич, Сандански и Гоце Делчев) са съсредоточени 99 406 лица или 65,1% от всичките в областта (фиг. 36). В тях е най-висок и дела на заетите и безработни лица, което предопределя както по-високото търсене, така и по-високото предлагане на работна сила.

Фиг. 36. Брой и изменение на икономически активните лица през 2011 г. спрямо 2001 г. по общини

Източник: Резултати от преброяване на населението и жилищния фонд през 2001 и 2011 г.

На следващо място се нареждат Разлог, Банско, Гърмен и Сатовча, в които дела на икономически активните лица е 19,5 % от цялата съвкупност в областта. В тях относителния дял на безработните лица (20,6 %) е по-висок от този на заетите (19,3%). Най-малък е броят на лицата в периферните и икономически слабо развитите общини, с ограничен демографски потенциал Струмяни, Кресна и Белица (фиг. 36). В тях са съсредоточени едва 5,4 % от икономически активните лица в областта. Относителният дял на заетите лица е 4,7 %, а този на безработните – два пъти повече (9,4 %), което свидетелства за ниското търсене и високото предлагане на работна сила в тези общини.

Между годините на последните две преброявания, броят на икономически активните лица намалява, като се установяват значителни различия в стойностите на намаление между отделните общини. Това води както до териториални дисбаланси в търсенето и предлагането на пазара на труда, така и в тенденциите им на развитие. За разкриването им и с оглед постигането на основната цел, общините в областта са класифицирани в групи на основата на относителното изменение на броя на икономически активните лица през 2011 г. спрямо 2001 г. Разпределението е извършено спрямо средните стойности на изменение за областта (-12,3 %). Формират се три групи общини, като всяка една от тях се характеризира с различни демографски и социални характеристики на работната сила, чиито стойности са в голям диапазон.

Първа група общини с намаление на икономически активните лица (-24,6%) над средното за областта. Включващите тук териториални единици (Сатовча, Струмяни, Симитли, Кресна и Белица) се отличават с: общински центрове села или малки градове, с ограничен социално-икономически потенциал, малка демографска маса и интензивна емиграция. Работната сила в се характеризира с ниско образователно равнище (56,9 %) и благоприятна възрастова структура (изразяваща се във висок дял на лицата до 29 г. възраст и нисък дял на лицата над 59 години).

Втора група - общини с намаление на икономически активните лица близо до средното за областта (със средно намаление от -13,2 %). Тук попадат Хаджидимово, Петрич, Гърмен, Якоруда, Сандански, Гоце Делчев и Разлог, общини с големи различия в демографското и социално-икономическото развитие, което предопределя и големите различия в характеристиките на работната сила. Това дава основание тази група да се раздели на две подгрупи.

Трета група – общини с намаление на икономически активните лица под средното за областта (със средно намаление от -3 %). Тук се включват Благоевград и Банско, в които икономическата среда и миграционните движения на населението към общинските им центрове са основни причини за най-ниските отрицателни стойности на показателя. Работната сила в тази група се характеризира с по-лоши възрастови, но с по-добри образователни характеристики.

Въз основа на направения анализ на различията в изменението на броя на работната сила, отчитайки съвременните тенденции в икономическата и демографската среда, и задълбочаването на поляризацията в икономическата

активност между териториалните единици, смятаме, че е възможна промяна в направеното групиране през следващите години и по-конкретно към увеличаването на броя на общините в групата с намаление на икономически активните лица над средното за областта.

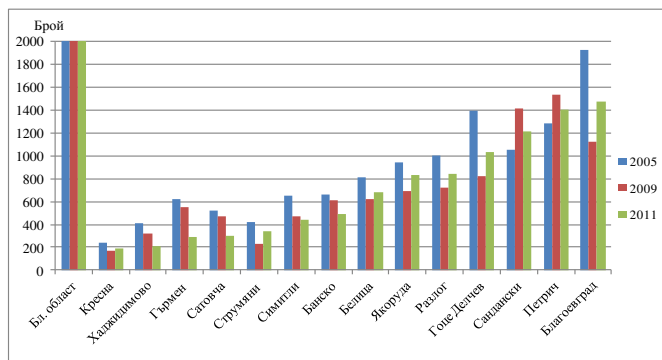
4.2. Вътрешнообластни различия в търсенето на пазара на труда

Представени са различията в търсенето на работна сила по общини, чрез проследяването на измененията в териториалното разпределение на обявените работни места и заети лица през анализирания период, професионално-квалификационните и икономическите им характеристики.

4.2.1. Състояние и тенденции във вътрешнообластните различия в търсенето на пазара на труда

Разпределението на обявените свободни работни места по общини през периода на изследване остава сравнително непроменено (фиг. 37). Благоевград, Сандански, Петрич и Гоце Делчев се очертават с най-голямо търсене на работна сила в областта. В тези четири общини са концентрирани 53 % от обявените свободни работни места и 66 % от заетите лица в областта. С най-малък дял в търсене на труд са общините Кресна, Струмяни и Хаджидимово, в които са съсредоточени едва 7,6 % от обявените свободни работни места и 6,0 % от заетите в областта. Ниско търсене на работна сила се наблюдава и в общините Якоруда и Белица, в резултат на влошената икономическа среда. Останалите пет общини се характеризират с различна икономическа и демографска ситуация, в които делът на заетите лица е между 4 % и 6 %, а този на обявените свободни работни места е от 2,9 % до 8,8 % от общият им брой в областта.

Това разпределение на заетите лица и обявени свободни работни места разкрива формирането на две основни групи територии в областта: а) територии с благоприятна среда за търсенето на пазара на труда и б) такива с ограничен икономически потенциал за разкриването на нови работни места.

Фиг. 37. Разпределение на заявените работни места (брой) на пазара на труда през периода 2005-2011 г. по общини
Източник: ”ДРСЗ – Благоевград”, 2012 г.

С цел установяване на промените в броя на работните места през 2011 г. спрямо 2005 г. е извършено класифициране на общините на основата на относителното изменение на броя на обявените работни места през двете сравнявани години. Формират се четири групи териториални единици на базата на определени прагови стойности за разграничаване:

Първа група - общини с най-голям спад в търсенето на работна сила. Тук се включват Гърмен, Хаджидимово, Сатовча и Симитли, в които броят на обявените свободни работни места намалява над 30 %, със средна стойност - 44,2 %. През 2011 г., тези четири общини формират приблизително 14 % от търсенето на първичния и 11 % от търсенето на вторичния пазар в областта. Необходимо е да се посочи, че вследствие прилагането на АППТ и антикризисните мерки в община Симитли е отчетено най-голямо увеличение на търсенето на вторичния пазар на труда. Броят на обявените свободни работни места по програмите за заетост нараства с над 150 %;

Втора група – общини с голям спад в търсенето на работна сила. Тук попадат Банско, Гоце Делчев и Благоевград, в които броят на обявените свободни работни места намалява от 20 до 30 %, средно с -25,2 %. Независимо от отчетения спад, тези общини се отличават с голям брой обявени работни места на пазара на труда и през двете сравнявани години. През 2011 г. реалният сектор осигурява 77 % от търсенето на пазара на труда в тях, което се дължи на по-благоприятната икономическа среда. По отношение търсенето на работна сила на вторичния пазар на труд, общините се характеризират с нисък дял на работните места, като се отчита намаление през двете сравнявани години;

Трета група – общини с най-малък спад в търсенето на работна сила.

Към тази група се отнасят Кресна, Струмяни, Белица, Разлог и Якоруда, в които броят на обявените работни места намалява под 20 %, средно с -16,2 %. С изключение на Разлог, това са едни от най-изостаналите в икономическо развитие общини, в които в същото време се отчита най-нисък спад в търсенето на работна сила. Установеното противоречие се дължи на нарастващото търсене на вторичния пазар на труда в Кресна, Белица и Якоруда между двете сравнявани години. В тези четири общини делът на заявени работни места на пазара на труда от реалния сектор е между 29 % и 42 %, а от програмите по заетост – между 57 % и 70 %. Единствено в Разлог, търсенето на първичния пазар на труда е по-високо от това на вторичния, което се дължи на развитието на нови производства, туризма и обслужващите го дейности;

Четвърта група – общини с нарастващо търсене на работна сила. Тук се включват Сандански и Петрич, в които броят на обявените работни места нараства средно с 12,2 % (при минимални стойности 9,4 % и максимални 15%), в резултат на нарастващата инвестиционна активност (приблизително с 30 % за Сандански и 100 % за Петрич). Локалните пазари на труд се характеризират с по-висок дял на първичния сектор в съвкупното търсене, спрямо вторичния.

От направения регионален анализ и анализирайки съвременната ситуация на пазара на труда, може да се предположи, че установените вътрешнообластни различия в търсенето на работна сила в перспектива ще се задълбочат. През 2015 г. спрямо 2011 г., във всички изследвани общини (с изключение на Симитли и Якоруда) се наблюдава нарастване на броя на обявените свободни работни места. Най-голямо увеличение се отчита в Сатовча, Кресна, Гърмен, Банско и Гоце Делчев, като в първите три общини, то се дължи на разкритите места по програмите за заетост и ЗНЗ, което не води до стабилизиране на пазара на труда в тях.

4.2.2. Професионално-квалификационни и икономически характеристики на търсенето на пазара на труда и тяхната промяна във времето по общини

Между локалните пазари на труд не се наблюдават значими различия по отношение професионално-квалификационните характеристики на търсенето на работна сила. Независимото от това се установяват определени разлики свързани с високата териториална концентрация на обявени работни места за специалисти. Най-голям е броят им в общините Петрич, Гоце Делчев и Благоевград. През 2011 г. в тях са заявени 67 % от работните места от тази

професионална група (384 места). И обратно - най-малък е дялът на местата за тази професионална група лица в Белица, Струмяни, Кресна и Якоруда (между 0 % и 2 % от тези за областта).

Структурната реформа и преобладаването на дейности, развиващи се основно на субконтрактна база в общинските икономики са едни от факторите за високите потребности от търсенето на места за *нискоквалифициран труд* на всички локални пазари на труд. С малки изключения, дела на обявените свободни работни места за лица без квалификация на всички локални пазари на труд е между 85 % и 100 % от общия брой работни места, като в Белица и Якоруда техният дял е над 95 %.

През целия изследван период и преди всичко в годините на икономическа рецесия, на всички локални пазари на труда е налице ограничено търсене на места за лица с *работническа професия*. С най-голям дял в областното търсене на места за лица с работническа професия се характеризират пазарите на труд в Петрич (36,5%), Сандански (23,9 %) и Гоце Делчев (13,4 %). Това е отражение на доминиращото развитие на хранително-вкусовата, шивашката промишленост и машиностроенето. Най-ниско е търсенето на места за лица от тази професионална група в планинските и периферни общини, с малък брой население и изостанали в икономическо развитие (Белица, Якоруда, Сатовча, Гърмен и Струмяни). В тях дялът на заявените работни места с работнически професии е от 0 до 3 %. В областта на работническите професии доминира търсенето на работници със средно образование в сферата на шивашката индустрия и производството на текстил и облекло. На следващо място се нареждат служителите в услугите, търговията и охраната.

Структурата на общинските икономики и преструктурирането на заетостта обуславят съществуващите, макар и незначителни различия между локалните пазари на труда по отношение търсенето на работна сила по *икономически сектори и икономически дейности*. Въз основа на анализа се установява формирането на две групи общини през изследвания период, различаващи се в търсенето на работна сила по *икономически сектори*: а) първа група общини, в които търсенето на локалните пазари на труда е най-високо в третичния сектор, следвано от това във вторичния и първичния и б) втора група общини, при които с най-голям дял в търсенето на пазара на труда е сектор „Индустрия“. Най-голям е дялът на заетите лица в сектор „Услуги“ на локалните пазари на труд в общините Банско (73,1 %), Благоевград (68,1 %) и Разлог (66,0%). Търсенето на работна сила в сектор „Индустрия“ е най-високо

в Гоце Делчев, Хаджидимово, Сатовча, Петрич и Симитли. Високият дял селско население, както и големия брой земеделски стопанства в Гърмен, Сатовча и Хаджидимово, обуславят значителния дял на заети лица, а от там и високото търсене в първичния сектор на локалните пазари на труда.

Разпределението на заетите лица *по икономически дейности* разкрива, че в 12 от 14-те общини на областта, най-голямо е търсенето в преработващата промишленост, следвано от това в търговията, ремонта на автомобили и мотоциклети, строителството, хотелиерството и ресторантьорството. Наблюдават се и изключения, които разкриват особеностите в икономическото развитие на общините. Големият брой предприятия в шивашката индустрия, за производство на текстил, облекло и обувки, традициите и професионалната ориентация на населението в Гоце Делчев, Петрич, Сатовча и Хаджидимово са причините за високия дял на заети лица в *преработващата промишленост* в тях (между 38,3 % до 40,7 %). И обратно – концентрацията на дейностите образование, държавно управление, хотелиерство и ресторантьорство, търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети, слабото развитие на различни производствени дейности обуславят ниското търсене на работна сила в общините Благоевград, Банско, Разлог, Белица и Якоруда.

По отношение търсенето на работна сила в дейностите *търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети* се установява ниска териториална концентрация, която разкрива повсеместното им разпределение и нарастващо значение за заетостта.

Локалните пазари на труда в областта се характеризират с незначителни различия и по отношение търсенето на работна сила в строителството, хотелиерството и ресторантьорството, и добивната промишленост.

По-големи междуобщински различия се наблюдават в търсенето на работна сила в селското стопанство. Най-голям е броят на заетите лица в Петрич (13 941 д.), Сандански (10 840 д.), Сатовча (8 256 д.) и Гърмен (6 251 д.) В тях са концентрирани 53 % от работната сила, ангажирана в селското стопанство в областта. В тези общини е най-висок броят и делът на земеделските стопанства. С най-малък брой работната сила ангажирана в тази дейност са общините Банско (1 750 д.), Кресна (2 117 д.) и Струмяни (2 287 д.). Това е напълно логично имайки предвид природните условия и отрасловата структура на общинските икономики.

4.3. Вътрешнообластни различия в предлагането на пазара на труда

4.3.1. Състояние и тенденции във вътрешнообластните различия в предлагането на пазара на труда

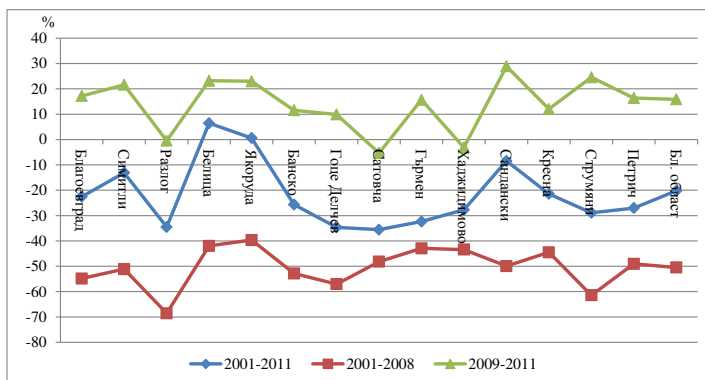
Проследени и разкрити са вътрешнообластните различия в предлагането на работна сила и тяхната промяна във времето, чрез ранжирането на общините по брой регистрираните лица, и класифицирането им на основата на изменението на броя на безработните лица между началото и края на периода.

Ранжирането на общините по брой регистрирани безработни лица показва (по съответни прагове за разделяне), че най-голямо предлагане на работна сила се установява на локалните пазари на труда в Благоевград, Петрич, Белица и Якоруда. В тях делът на безработните лица е над 10 % от цялата съвкупност в областта. С високо предлагане се отличават и локалните пазари на труда в Гоце Делчев, Разлог, Сандански и Гърмен, в които дела на безработните лица е в границите от 5 % до 10 %. Локалните пазари на труда в останалите шест общини се отличават с най-нисък средногодишен дял на регистрираните безработни лица от 1,5 % (Кресна) до 4,9 % (Симитли). През всичките години на изследвания период с най-ниско предлагане сред работната сила са общините Кресна, Струмияни и Банско. Причините за това, както е отбелязано, са малкия брой работна сила и неблагоприятните демографски процеси. Утвърждаването на Банско като международен туристически център, води до разкриването на работни места, което също е фактор за по-ниско предлагане на пазара на труда.

Непрекъснато променящата се икономическа среда, продължаващото реструктуриране на редица производства и емиграцията на населението през 2001-2011 г. са причина за посоката на изменение на предлагането на работна сила в отделните общини (фиг. 42). Това позволява измененията в предлагането на регистрираните безработни лица да бъдат анализирани на вече разделените два подпериода: първи подпериод – 2001-2008 г. и втори – 2009-2011 г.

Първият подпериод се отличава с намаляване на броя на регистрираните лица на всички локални пазари на труда.

За разлика от първия подпериод, през втория броят на регистрираните лица се нараства, като най-значимо увеличение се отчита в общините Сандански и Струмияни.

Фиг. 42. Вътрешнообластни разлики в изменението на броя на регистрираните безработни лица (%)

Източник: Изчисления по данни на ДРСЗ „Благоевград”

За да се разкрият различията между локалните пазари на труда по отношение настъпилите изменения в предлагането на работна сила през изследвания период, общините в областта са класифицирани на основата на относителното изменение на регистрираните лица между 2001 и 2011 г. в сравнение със средното изменение за областта (-20,2 %). Въз основа на формираните групи (четири на брой) се разкрива динамиката на изменение, очертани са териториалните различия и са изведени съществуващите тенденции в предлагането на работна сила на пазара на труда. Установява се:

- С изключение на Белица и Якоруда, във всички останали общини е налице намаляване на предлагането на работна сила (фиг. 42);

- С най-голям обхват е четвърта група общини, в която броят на регистрираните безработните лица намалява със стойности по-високи от средните за областта. В тази група попадат половината от общините в областта (Сатовча, Гоце Делчев, Разлог, Гърмен, Струмяни, Хаджидимово и Петрич), в които независимо от големия брой безработни лица, предлагането на работна сила намалява значително. Разкриването на нови микро- и малки фирми в Петрич, Разлог и Гоце Делчев, емиграцията и субсидираната заетост в Струмяни, Гърмен и Хаджидимово през 2001-2008 г. водят до по-голямо намаление на регистрираните лица на локалните пазари на труда от средния за областта (-50,5%) за този подпериод. През 2009-2011 г. в Гоце Делчев, Гърмен, Струмяни и Петрич предлагането на пазара на труда нараства, а в

Хаджидимово, Разлог и Сатовча намалява, в резултат от прилаганите програми за субсидираната заетост.

4.3.2. Демографски, професионално-квалификационни и икономически характеристики на предлагането на пазара на труда и тяхната промяна във времето по общини

През 2001-2011 г. между локалните пазари на труда не се наблюдават съществени различия *в предлагането сред мъжете и жените*. Това се дължи на съществуващата хомогенност в икономическото развитие на по-голяма част от общините и слабите изменения в пространствените разлики в половата структура на работната сила между началото и края на периода. В осем от изследвани териториални единици е характерно по-високо предлагане сред жените на пазара на труда (Белица, Якоруда, Сатовча, Симитли, Банско, Благоевград, Кресна и Разлог).

Структурата на регистрираните безработни лица *по възрастови групи*³ показва, че независимо от различията в демографския потенциал, във всичките изследвани общини е налице негативната тенденция на високо предлагане сред лицата на възраст между 30 и 49 г., следвани от тези над 50 г. и до 29 годишна възраст.

През анализирания период нараства броят на общините с високо предлагане сред безработните младежи, лицата над 50 години и тези с ниско образование и без квалификация на пазара на труда.

Основен проблем при функционирането на всички локални пазари на труда е високото предлагане сред младежите, за чието решаване редица институции разработват и прилагат различни механизми и мерки, но засега без видими резултати. Причините за това са различни, като за част общини те са свързани с особеностите в етническата структура на населението, икономическата криза, а за други в задълбочаващото се структурно несъответствие между търсенето и предлагането на пазара на труда в областта, желанието на младите хора да работят престижна и високоплатена работа, неефективната регионална политика и други.

С най-високо предлагане регистрирани безработни лица до 29 г. са общините Якоруда, Белица, Разлог и Симитли, независимо от наблюдаваната тенденция на намаление до 2008 г. В тях средногодишният дял на

³ За целите на изследването, пространствените различия в предлагането на работна сила – по възрастови групи се извършва в следните 3 групи: регистрирани безработни лица да до 29 годишна възраст, от 30 до 49 години и над 50 г.

регистрираните младежи (между 22 % и 26 %) от всички безработни лица е по-висок от средния за областта (20 %).

По отношение вътрешнообластните различия в предлагането на работна сила над 50 годишна възраст се установява, че най-високо предлагане на тази възрастова група лица се наблюдава Сандански, Кресна, Хаджидимово и Петрич, в резултат на по-големия брой население в по-горните възрастови групи.

Въз основа на разпределението на безработните лица по образователно равнище се установяват значителни различия между локалните пазари на труда по отношение образователните характеристики на предлаганата работна сила. Независимо от това, всички общини в областта се характеризират с високо предлагане на работна сила с ниско образователно равнище. Относителният дял на регистрираните безработни лица от тази образователна група за отделните пазари на труда е в широк диапазон (от 27,8 % до 77,8 %), като най-високи стойности се отчитат в общините с нисък социален статус на населението (Белица, Якоруда, Гърмен и Кресна). Обратно с най-ниско предлагане се отличават пазарите на труда в общините с водещо значение за културното и образователното развитие на областта (Благоевград, Сандански, Банско и Разлог). Същевременно това са и териториалните единици, в които делът на предлаганата работна сила с висше образование на пазара на труда е най-висок (между 7,8 % за Разлог и 19,5 % за Благоевград.).

Съществуващата правопрпорционална зависимост от една страна между териториалното разпределение на населението със средно образование и обектите от образователната системата и от друга – с дейностите от сектор „Индустрия” предопределя различията между локалните пазари на труда по отношение броя и дела на регистрираните безработни лица със средно образование. Предлагането сред лицата със средно образование в Благоевград, Сандански, Банско и Разлог е значително по-високо в сравнение областта и останалите общини.

По отношение професионалните характеристики на регистрираните безработни лица, не се наблюдават съществени различия между локалните пазари на труда. Във всички бюра по труда, най-високо е предлагането сред работна сила без специалност, независимо от установените тенденции на намаление след 2008 г.

Вътрешнообластните различия и измененията в предлагането на локалните пазари на труда по *икономически сектори* през 2005 г. и 2011 г. са отражение от една страна на реструктурирането на производството и заетостта,

а от друга - на последиците от финансовата криза, които се проявяват с различен интензитет върху развитието на икономическите дейности. Териториалното разпределение на новорегистрираните лица по икономически характеристики и по пазари на труда, показва, че с най-високо предлагане на работна сила в *третичния сектор* се отличават общините, обслужвани от бюрата по труда Благоевград и Разлог. По данни на ДРСЗ „Благоевград“ през 2011 г. 52 % от новорегистрираните лица в бюрата по труда в тях са освободени от сектор „Услуги“, вследствие на концентрацията на стопански единици от дейностите търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети, хотелиерство, ресторантьорство, финансови и застрахователни дейности, образование, държавното управление и характерното за този сектор голямо текучество на работна сила. Общините, включващи се в обхвата на бюрата по труда Петрич, Разлог и Сандански се отличават с по-високо предлагане във вторичния сектор в сравнение с останалите. В тях броят на новорегистрираните безработни лица, освободени от вторичния сектор надвишава тези от третичния, като най-силно изразен е този превес на пазара на труда в община Петрич (над 55 % от безработните лица на пазара на труда). С най-високо предлагане на работна сила в първичния сектор се характеризират общините, отнасящи се към БТ Сандански.

4.3.3. Състояние и тенденции в териториалните различия в дълготрайното предлагане на пазара на труда по общини

Въз основа на анализа се установи, че на всички локални пазари на труд през разглеждания период е налице тенденция на намаление на предлагането на работна сила с престой на пазара на труда над 1 г. Разбира се, тази положителна промяна не е свързана само с подобряването на икономическата среда и откриването на нови работни места до 2008 г., а и с емиграцията на младо и образовано население, с отпадането от регистрация в бюрата по труда и реализираните мерки в Националния план за действие по заетостта.

Разпределението на дълготрайно безработните лица на пазара на труда по общини показва наличието на значителни различия в предлагането на тази група безработни лица между териториалните единици с развита икономика, с по-големи възможности за трудова реализация на работната сила в общинските центрове и тези с по-слабо икономическо развитие и ниска заетост.

Глава 5. Взаимовръзки между търсенето и предлагането на работна сила на пазара на труда в Благоевградска област

В тази глава са проследени взаимовръзките между търсенето и предлагането на работна сила, идентифицирани са структурните несъответствия на пазара на труда и са направени някои препоръки за преодоляването им.

Пазарът на труда представлява една сложна система, състояща се от подсистемите търсене и предлагане на работна сила, регулирани от голям брой институции. В зависимост от съотношението между търсенето и предлагането на работна сила се променя състоянието на пазара на труда. То може да бъде балансирано или нарушено. В условия на пазарна икономика трудовият пазар практически не може да бъде балансиран. Винаги е налице ситуация, при която търсенето превишава предлагането или обратното, т.е. на пазара на труда е налице дисбаланс.

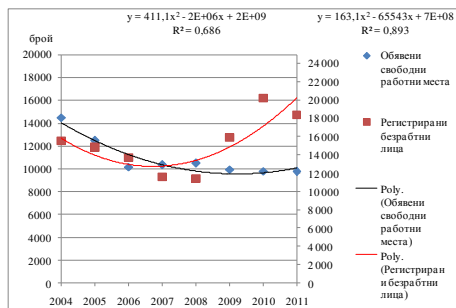
5.1. Анализ и оценка на взаимовръзките между търсенето и предлагането на работна сила на пазара на труда в Благоевградска област

В настоящето проучване, взаимовръзките между търсенето и предлагането на работна сила в Благоевградска област се разкриват чрез:

- Адаптиран метод на „Крива на Бевъридж“, (по Дулевски, 1992, 2009,2010) в комбинация от уравнение от полиномиален тип;
- Коефициент на усвояемост на работните места;
- Натиск (Напрежение) на пазара на труда

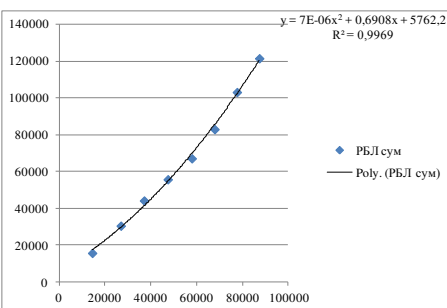
Адаптиран метод на „Крива на Бевъридж“, (по Дулевски, 1992, 2009,2010) в комбинация от уравнение от полиномиален тип

Чрез него се разкрива от една страна изменението на търсенето и предлагането във времето, а от друга – връзката между тях. Във връзка с реализирането на поставената цел и в съответствие с наличната информация, в настоящото изследване коефициентът на свободни работни места е заменен с показателя брой обявени свободни работни места, измерващ търсенето на пазара на труда, а коефициентът на безработица – с брой регистрирани безработни лица, характеризиращ предлагането на работна сила. Резултатите от изследването са показани на фиг. 43 и 44.

Фиг. 43. Изменение в броя на заявени свободни работни места и регистрираните безработни лица в Благоевградска област през периода 2004-2011 г.

Източник: Изчисления по данни на „ДРСЗ - Благоевград

Фиг. 44. Взаимовръзка между броя на заявените свободни работни места и регистрираните безработни лица в Благоевградска област през 2004-2011 г.

Основавайки се на адаптираният метод „Крива на Бевърдж“ в комбинация от *уравнението на регресия от полиномиален тип* се получава поясна представа за взаимовръзката връзката между търсенето и предлагането на работна сила, и ситуацията на пазара на труда в Благоевградска област през 2004-2011 г. Изследването показва резултати, сходни с тези от изследванията на икономистите Дулевски (1992, 2009, 2010) и Петков (2011) за страната. Идентифицират се три подпериода на изменение:

1. През първия подпериод (2004-2006 г.) пазара на труда в областта се намира в ситуация, при която броят на регистрираните лица и обявените свободни работни места намалява. Според Петков (2011: 1) и по-мнение на автора на настоящото изследване „обяснението на този факт може да се дължи на неефикасността на системата по обявяването и регистрирането на свободните работни места и/или на неефективно функциониращите пазарни механизми“;

2. През втория подпериод, между 2006 и 2008 г. взаимовръзката между двата процеса се променя, като се наблюдава ситуация на намаляване на регистрираните лица при слабо увеличаване на броя на обявените работни места (фиг. 44). Тенденциите на пазара на труда показват, че той се развива в правилна посока.

3. От 2008 г. до края на анализирания период (трети подпериод) е налице непрекъснато нарастване на предлагането на работна сила при намаляване на търсенето на пазара на труда.

Причините за тази висока, но не функционална взаимовръзка на пазара на труда са свързани основно с икономическата криза, несъответствието между предлаганите и търсени умения на пазара на труда и т.нар. доброволна безработица. Във вътрешнообластен аспект не се идентифицират съществени пространствени различия във взаимовръзката между двата процеса до 2008 г. На всички локални пазари на труда се наблюдава намаляване както на броя на регистрираните безработни лица, така и на обявените работни места. След 2008г. до края на 2011 г. в Сатовча, Хаджидимово, Гърмен, Симитли, Банско, Сандански и Петрич се отчита нарастване на броя на регистрираните лица при намаляващ брой заявени свободни работни места на пазара на труда. За разлика от тях в на локалните пазари на труда в Благоевград, Гоце Делчев, Белица, Разлог, Якоруда, Струмяни и Кресна, връзката между двата процеса се нарушава.

Чрез използването на *показателя коефициента на усвояемост на работните места* се разкриват географските особености в усвояването на свободните работни места на пазара на труда. Отново се установява формирането две групи общини в областта, различаващи се по степента на усвояемост на работните места (териториални единици с благоприятна икономическа среда за създаване на алтернативи за заетост и ниска степен на усвояемост и такива с ограничен икономически възможности за създаване на работни места и висока степен на усвояемост). В тази връзка, смятаме, че така очерталите се пространствени различия в усвояемостта на работните места следва да се вземат под внимание както при идентифицирането на обуславящите ги фактори, така и при разработването на мерки, свързани с разкриването на нови и преди всичко качествени работни места.

Напрежение (натиск) на пазара на труда показва броя конкуриращи се регистрирани лица за едно обявено свободно работно място в Благоевградска област като цяло и по общини през изследвания период. Въз основа на анализа се установява голяма динамика в стойностите на показателя. Броят на регистрираните безработни лица конкуриращи се за едно свободно място се изменя значително между началото и края на периода (през 2004 г. съотношението е било 9:1, а през 2011 г. – 16:1). Най-голям натиск на пазара на труда се наблюдава през кризисните години, когато съотношението достига стойности от 19:1 (през 2010 г.).

Вътрешнообластните различия в натиска на пазара на труда са разкрити чрез класифициране на общините. Те са разпределени в следните три групи на основата на средните стойности на напрежението на пазара на труда за

областта (14 д.) през периода 2008–2011 г.: а) общини с *ниско напрежение на пазара на труда*; б) с *умерено напрежение на пазара на труда* и в) общини с *високо напрежение на пазара на труда*. Въз основа на формираните групи се установява, че по-голяма част от общините (9 на брой) попадат във втора и трета група. Причините за високия натиск на пазара на труда са от главно от икономическо естество, подсилени от ниското образователно равнище на работната сила.

Преодоляването на тази неблагоприятна ситуация е свързано с разработването на мерки, насочени към намаляване натиска на пазара на труда в определени общини (Белица, Якоруда, Струмяни, Гърмен и Хаджидимово, Симитли, Кресна, Сатовча и Гоце Делчев). Мерките могат да бъдат свързани с: привличане на инвестиции в областта на туризма и екологичното земеделие с цел разкриването на нови работни места; развитие на промишлени дейности, произвеждащи продукция с висока себестойност; стимулиране на малкия и среден бизнес за разкриване на нови работни места в общинските центрове; ориентиране на образователната подготовка на учащите се в специалности, съответстващи на отрасловата структура на местните икономики. Не на последно място е необходимо и разширяване на информационната осигуреност за възможностите за работа сред младите хора, които нито работят нито учат.

5.2. Структурен дисбаланс между търсенето и предлагането на пазара на труда в Благоевградска област

Структурен дисбаланс на пазара на труда възниква при ситуация, при която е налице несъответствие между търсенето и предлагането по отношение на образователните и професионално-квалификационните характеристики на работната сила.

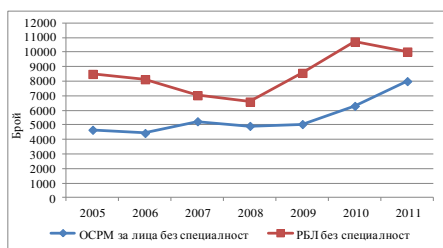
Образователното равнище на населението и състоянието на образователната инфраструктура в Благоевградска област са определящи за структурния баланс или дисбаланс между търсенето и предлагането на работна сила. Въз основа на техния анализ се установи, че на пазара на труда е налице несъответствие между търсенето и предлагането на работна сила със средно образование. Високият дял на регистрираните безработни лица с професионална квалификация (77 % от всички безработни със средно образование) е индикатор за разминаване между потребностите на работодателите в областната икономиката и специалностите, които младежите придобиват, излизайки от системата на средното образование.

Професионалните гимназии в областта подготвят специалисти по 50 професии, сред които преобладават учащите се по специалностите от направленията „стопански науки и администрация” и „електротехника и електроника”. Увеличава се и броят на желаещите за обучение по специалностите „хотелиерство и ресторантьорство”. С най-важно значение за стопанското развитие на областта са предприятията от преработващата промишленост, туризма и обслужващите го дейности, строителството, търговията, ремонт на автомобили и мотоциклети. Същевременно в тях е най-голям както делът на заетите лица в областта, така и недостига на работна сила на пазара на труда.

На пазара на труда в Благоевградска област е налице дефицит на работна сила с висше образование. През 2011 г. 23,5 % от заетите лица са с висше образование, при 9,0 % регистрирани безработни лица от същото образователно равнище. Според проучване по Проект „Транснационална инициатива за подпомагане на завършилите висше образование и предприемачество“ в структурата на човешките ресурси в Благоевградска област преобладават лицата, чиято най-висока образователна степен е в направленията Обществени науки (31 %), следвани от тези в Техническите (25,6 %) и Хуманитарни науки (18,1 %) (Пехливанова, Ел. и екип, 2014).

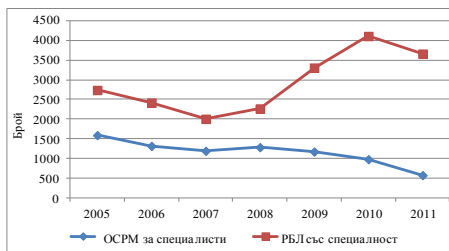
Съпоставянето на *професионално-квалификационните характеристики на обявените свободни работни места и тази на регистрираните безработни лица* периода 2005-2011 г. разкрива следните особености (фиг. 48 и 49):

- Най-голямо съответствие между търсенето и предлагането на пазара на труда в областта през целия анализиран период се наблюдава между обявените свободни работни места за лица без специалност и на регистрираните лица от тази професионалната група (фиг. 48).

фиг. 48. Взаимовръзка между търсенето и предлагането на работна сила без специалност

Източник: „ДРСЗ – Благоевград”

Фиг. 49. Взаимовръзка между търсенето и предлагането на работна сила със специалност

Източник: „ДРСЗ Благоевград”

- По отношение търсенето и предлагането на работна сила със *специалност на пазара на труда* най-голям баланс се наблюдава в годините между 2005 и 2007 г. (фиг. 49). През 2007-2008 г. се променя посоката на изменение и след 2008 г. е налице дисбаланс между търсенето и предлагането на работна сила от тази професионална група. Независимо от съществуваща корелация между степента на образование и квалификация и възможностите за заетост, през 2011 г. броя на обявените свободни работни места за специалисти е едва 575, а броя на регистрираните лица със специалност е 3660 души, т.е. 100 регистрирани лица от тази група се конкурират за 15 места в областта.

- Най-голямо съответствие между търсенето и предлагането на работна сила със *средно образование и с работническа професия* през анализирания период се наблюдава в годините между 2005-2007 г., когато броят на местата за лица с работническа професия и на безработните лица от тази група намаляват. След 2007 г. до края на изследвания период, търсенето на работни места намалява, при непрекъснато нарастване на предлагането сред лицата с работническа професия. За съжаление тази тенденция се задълбочава както в условията на икономическа криза, така и в годините след преодоляването ѝ.

5.3. Възможности за преодоляване на дисбаланса между търсенето и предлагането на работна сила на пазара на труда в Благоевградска област

Тук са представени препоръките за постигането на по-добро съответствие между търсенето и предлагането на работна сила в Благоевградска област. В предвид социално-демографски и професионални характеристики на регистрираните на пазара на труда лица в Благоевградска област постигането на баланс между търсенето и предлагането трябва да бъде основен акцент в демографските, регионалните и социални политики.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

За разкриването на териториалните различия в търсенето и предлагането на работна сила в Благоевградска област бяха извършени анализи и оценки, въз основа на които са получени резултати и изводи, които могат да бъдат изведени в три аспекта: теоретико-методически, научно-познавателни и практически.

Теоретико-методическите резултати се изразяват във възприетия от автора подбор от подходи и методи за изследване на пространствените различия в търсенето и предлагането на работна сила на ниско териториално ниво. Това дава възможност да се вземат в предвид детерминиращите ги фактори на

регионално и локално ниво (област/ община). Изведени са тенденции в търсенето и предлагането на пазара на труда, въз основа на които могат да се създадат инструменти за усъвършенстване или целенасочена промяна в провежданата активна политика на пазара на труда.

- Предложен е адаптиран метод „Крива на Бевъридж” (по Дулевски 1992, 2009, 2010) в комбинация от уравнение от полиномиален тип на ниво област, който дава възможност да се разкрие връзката между търсенето и предлагането на работна сила в пространствено-времеви аспект.

По-важни научно-познавателни резултати:

- *Ролята на факторите за формирането и изменението на работната сила, и териториалните различия в търсенето и предлагането на пазара на труда*

Влошена демографска среда

Установи се, че при съвременните ниски стойности на раждаемостта и отрицателния естествен прираст в съчетание със застаряването на населението и високия брой на лицата с ниско образователно равнище не може да се очаква благоприятна структура на работната сила през следващите десетилетия, независимо от по-добрите й количествени параметри спрямо повечето области в страната.

Оценка на ролята на икономическата среда

Идентифицирана е промяна в секторната структура на икономиката, свързана с намаляване на дела на първичния сектор, и увеличаване на този на третичния и вторичния сектор. Преобладаващото развитие на нискотехнологични производства, свързани с влагането на малки инвестиции и наличието на евтина работна ръка в общинските икономики (Гоце Делчев, Сандански, Петрич, Хаджидимово и Разлог), прилаганите програми и мерки водят до създаването на неустойчиви във времето работни места за лица с ниско образование и без особена квалификация. Установява се обособяването на територии с благоприятна среда за разкриването на нови работни места (Благоевград, Банско, Петрич, Сандански и Гоце Делчев) и такива с неблагоприятни условия за заетост (Струмяни, Белица, Сатовча, Гърмен и Якоруда).

Оценка на връзката търсене – предлагане - образование

Установява се, че специалностите, които предлага системата на средното образование в областта подбрани от "Списъка на професиите за професионално образование и обучение" на МОН, са в голяма степен в съответствие с

икономическия профил на областта, но се наблюдава разминаване с нуждите на пазара на труда. Бурното развитие на туризма предопределя откриването на различни специалности от икономическите дейности хотелиерство и ресторантьорство в по-голяма част от професионалните гимназии. Същевременно обучението на ученици по направления необходими за развитието на строителството, производството на текстил и облекло, храни и напитки е слабо застъпено. Установена е висока териториална концентрация в разпределението на професионалните гимназии.

Оценка на Активната политика на пазара на труда

Анализирани са действащите програми и мерки на АППТ в Благоевградска област през 2001-2011 г., в резултат на което се установи че голяма част от прилаганите програми в областта имат краткосрочен ефект по отношение създаването на устойчива заетост на реалния пазар на труда.

Оценка на природните условия и ресурси

Установява се, че природно-ресурсния комплекс от планинско-котловиден релеф, разнообразен климат, плодородни почви, голям воден потенциал и защитени територии, който притежава Благоевградска област е благоприятен фактор за устойчиво развитие и по-висока заетост сред работната сила.

• Сходства и различия в търсенето и предлагането на работна сила на различни териториални нива

Установено е, че пазарът на труда в областта се характеризира с висок и нарастващ брой на работна сила през разглеждания период. Въз основа на сравнителния анализ се установява по-добра възрастова структура и по-ниско образователно равнище на работна сила в сравнение със страната.

Пазарът на труда се отличава с високо търсене на работна сила в сравнение останалите териториални единици от същи ранг, въпреки наблюдаваното намаление през 2004-2011 г. С най-голям дял в структурата на търсенето на пазара на труда са обявените работни места от първичния сектор при нарастване на дела на местата по програмите за заетост. Като важен проблем при функционирането на пазара на труда в областта е високото търсенето на работна сила без квалификация и специалност. Установява се първостепенното значение на третичния сектор за търсенето на работна сила. Половината от обявените работни места на пазара на труда са от сектор „Услуги“, като в него са ангажирани 38 % от общия брой заетите лица.

В предлагането на работна сила в областта са установени тенденции, сходни с тези за страната. Броят на регистрираните безработни лица намалява

до 2008 г., след което нараства и в края на изследвания период областта заема едно от първите места по брой регистрирани безработни лица в страната. Идентифицирани са проблемите при предлагането на пазара на труда. Големият брой на нискообразовани и без квалификация безработни лица, нарастващият брой на регистрираните лица до 29 г. са характеристики, водещи до по-високо предлагане на пазара на труда. Установени са секторите и дейностите с най-голям дял в предлагането на работна сила и тяхната промяна през разглеждания период.

• *Междубоцински различия в търсенето и предлагането на пазара на труда*

Установени са по-съществени разлики между локалните пазари на труда по отношение на количествените характеристики на търсенето и предлагането на работна сила.

Идентифицирани са два вида територии: общини с неблагоприятна среда и ограничени възможности за заетост (Кресна, Струмяни, Белица, Якоруда, Гърмен, и Сатовча), и такива с по-голям социално-икономически потенциал (Благодоевград, Петрич, Гоце Делчев и Сандански), генериращ разкриването на нови работни места. В годините между официалните преброявания търсенето на работна сила намалява на всички локални пазари на труда, с изключение на тези в Сандански и Петрич. Идентифицирани са различия между локалните пазари на труда по отношение броя на обявените свободни работни места от реалния сектор и тези по програмите по заетост. Най-високо е търсенето на вторичния пазар на труда в Кресна, Струмяни, Белица и Якоруда. Не са установени значими различия между локалните пазари на труда по отношение характеристиките на търсенето на работна сила. Независимото от това са установени определени изключения свързани с висок дял на обявените работни места за лица без квалификация и специалност в Белица, Якоруда, Гърмен, Сатовча и Струмяни и обратно съсредоточаването на местата за специалисти в Петрич, Гоце Делчев и Благодоевград. С изключение на локалните пазари на труда в Гоце Делчев, Хаджидимово, Гърмен, Симитли и Сатовча, на всички останали, търсенето на работна сила е най-високо в третичния сектор, следвано от този във вторичния..

Идентифицирани са локалните пазари на труда с най-високо (Благодоевград, Петрич, Белица, Якоруда, Сандански и Гоце Делчев) и съответно с най-ниско предлагане на работна сила (Кресна, Струмяни, Банско и Хаджидимово). Установи се, че с изключение на Белица и Якоруда, във всички останали локални пазари на труда е налице намаляване броят на

регистрираните лица между началото и края на изследвания период. В половината от общините на областта намалението е по-високо от средното за областта. Установи се, че няма големи разлики между отделните локални пазари на труда по отношение характеристиките на предлагането на работна сила. Нараства броят на общините, в които локалните пазари на труд се характеризират с високо предлагане сред регистрираните лица с ниско образование и без специалност, и регистрираните младежи до 29 г. възраст. Нараства броя на бюрата по труда, в които броя на новорегистрираните безработни лица от сектор услуги формират над 45 % от предлагането на труд през сравняваните години. Разпределението на регистрираните безработни лица с престой на пазара на труда над 1 г. през периода на изследване остава сравнително непроменено.

• *Взаимовръзки между търсенето и предлагането на работна сила*

Проследени са взаимовръзките между търсенето и прилагането на работна сила, чрез използването на: адаптиран метод на „Крива на Бевъридж“ с комбинация от уравнение от полиномиален тип, коефициент на усвояемост на работните места и натиск на пазара на труда. Въз основа на тях се установява, че пазара на труда в областта се намира в ситуация на все още висока степен на дисбаланс. През периода 2004-2006 г. броят на регистрираните лица и обявените свободни работни места намалява. След този период взаимовръзката между търсенето и предлагането на пазара на труда в областта се променя. Налице е висока и функционална връзка, която след 2008 г. се променя на висока, но не функционална. Идентифицирани са групи общини с различно ниво на напрежение (високо, умерено и ниско) и различна степен на усвояемост. Само седем от общините на областта се отличават с висока степен на усвояемост на работните места (Струмяни, Хаджидимово, Петрич, Сатовча, Кресна, Белица и Якоруда).

Установява се несъответствие между профилите на професионалните и висшите училища, предпочитанията на учащите се и нуждите на пазара на труда от работна сила с необходимото образование и специалност.

Практически резултати:

➤ Създадена е база данни по определени показатели, която може да бъде основа за продължаване на изследванията по тази проблематика.

➤ Предложеният подбор от подходи и методи може да бъде използван като модел за изследване на търсенето и предлагането на работна сила в други териториални единици на локално ниво.

➤ Направените класификации на общините според подобрите показатели могат да бъдат използвани при разработването на диференцирани политики, програми, стратегически и планови документи, насочени към определени територии, и решаващи конкретни проблеми при функционирането на пазара на труда.

➤ Направеното изследване на взаимовръзката между търсенето и предлагането на работна сила и системата на професионалното образование може да се използва като модел за разкриването на степента на съответствието между търсенето и предлагането на работна сила в различни по мащаб териториални единици.

Възможности за продължаване на изследванията :

- Надграждане на изследванията, свързани с промените в професионално-квалификационните характеристики на работната сила и социално-икономическия профил на териториалните единици на локално равнище (LAU 1).

- Изготвяне на прогноза за броя на работната сила по образователни и професионални и характеристики на ниво област/ община, с оглед постигането на по-добър баланс между търсенето и предлагането на работна сила.

- Изработване на система от показатели за наблюдение на пазара на труда на ниски териториални нива.

- Прилагане и разширяване на приложения набор от подходи и методи, при изследване на търсенето и предлагането на работна сила на други териториални единици от същия ранг.

Извършеното научно изследване за търсенето и предлагането на работна сила разширява познанията за пазара на труда, отговаря на потребностите от научен анализ за нуждите на управленските държавни структури, бизнеса и науката.

Литература

1. Дулевски, Л. Заетост и пазар на труда. УИ „Стопанство“, С., 1992, 191 с.
2. Дулевски, Л. Глобалната криза и предизвикателствата пред трудовете пазари. Годишник на УНСС, 2009, с. 287-324.

http://yearbook.unwe.bg/uploads/Yearbook/Yearbook_2009_No6_L%20Dulevski.pdf /, (2016).

3. Дулевски, Л. Пазар на труда. Издателска къща Сиела, С., 2010, 283 с.; ISBN 978-954-28—0700-1.

4. ДРСЗ „Благоевград”, 2005-2011

5. Илиева, Н. и Г. Бърдаров. Особенности на естественото възпроизводство на българомохамеданите в България от началото на 90-те години. Демографските процеси и работната сила в България: Доклади от Научна конференция, 27-28 май 2008 г., София: ЦИН при БАН, с. 256-280.

6. Михайлов, В. Управление на човешките ресурси в Северозападна България. Дисертационен труд, 2008.

7. Петков, П. Регионален анализ на процеса по стиковане на Българския трудов пазар. http://homeworking.hit.bg/UNSS.2011-Plamen_Petkov-final.pdf, последно посетен на 15.09. 2011.

8. Пехливанова, Ел. и екип. Анализ на наличната специализация и квалификация на човешките ресурси в обособените крайгранични области, С., 2014, с. 59, http://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/sme/analiz_1.pdf/, (11.06.2016).

9. Симеонова-Ганева, Р. и колектив. Последваща оценка на приноса на активната политика на пазара на труда за изменение на избрани показатели, характеризиращи икономическото и социално развитие на страната за периода 2000–2011 г., София, 2014.

10. Цанов, В. Макроикономически зависимости на пазара на труда: България и Европейския съюз. Икономически изследвания, година XVII, 4, 2008, с. 3-32. ISBN 0205-3292.

11. Ravnachka, Al. Educational infrastructure of Blagoevgrad District - a Factor of Labour Demand and Supply in the Labour Market (2001-2011). Europe XXI, 2014, Volume 27. Territorial Capital in Practice – Environmental and social issues, 2014; pp. 47-59; ISSN429-7132.

12. Reynolds, L., S. Master and C. Moser, Economics of labor, Prentice-Hallm Inc., Englewood Cliffs, 1987.

Списък на публикациите по темата на дисертационния труд

1. Ravnachka, Al. Educational infrastructure of Blagoevgrad District - a Factor of Labour Demand and Supply in the Labour Market (2001-2011). Europe XXI, 2014, Volume 27. Territorial Capital in Practice – Environmental and social issues, 2014; pp. 47-59; ISSN429-7132.

2. Равначка, Ал. Демографските процеси и отражението им върху пазара на труда в Благоевградска област (2001-2011г.). В: Демографската ситуация и развитието на България. АИ „Проф. М. Дринов”, С., 2014, с.413-427; ISBN 978-954-332-793-8.

Справка за научните и научно-приложните приноси в дисертационния труд

1. За първи път в България, на примера на Благоевградска област, е направено изследване на търсенето и предлагането на работна сила на локално равнище (LAU 1), при което се анализира и оценява комплексното влияние на факторите, които разкриват междуобщинските различия в пазара на труда

2. Предложен е възприетия от автора подбор от подходи и методи, който може да бъде използван за изучаване на търсенето и предлагането на работна сила в други териториални единици от същия ранг.

3. Приложен е адаптиран метод „Крива на Бевъридж” (по Дулевски, 2010) в комбинация от уравнение от полиномиален тип на ниво област за разкриване на взаимовръзката между търсенето и предлагането на работна сила.

4. Общините в Благоевградска област са класифицирани по нарочно избрани показатели, които разкриват вътрешнообластните различия в мащабите и тенденциите в търсенето и предлагането на локалните пазари на труда и биха могли да се прилагат за разработване на териториално-диференцирани мерки и политики.

Благодарности

Изказвам своята голяма благодарност на моя научен консултант доц. д-р Дилияна Стефанова и оказаното ми съдействие от доц. д-р Илия Копралев, проф. д-гн Маргарита Илиева, проф. д-р Чавдар Младенов, доц. д-р Боян Кулов, доц. д-р Мариан Върбанов и доц. д-р Ралица Ганева. Благодаря на всички колеги от секция „Икономическа и Социална география“ и от Департамент География към НИГГГ-БАН. Без техните съвети, насоки, търпение и разбиране настоящият труд едва ли би бил разработен. Благодаря и на служителите от „ДРСЗ-Благоевград“ за тяхната отзивчивост и предоставените ми данни.